

Stanisław Grabias (red.), *Podstawowy zasób leksykalny polszczyzny. Dla glottodydaktyki i logopedii*, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Siedlce 2023, ss. 263

Uwagi wstępne

Stymulowanie rozwoju mowy, kształcenie językowe, terapia zaburzeń w rozwoju językowym, czyli w istocie programowanie języka w umyśle człowieka, łączy logopedię i glottodydaktykę. I chociaż obydwie te nauki od kilkudziesięciu lat przeżywają w Polsce intensywny rozwój, to praktyka nauczania języka polskiego jako obcego oraz diagnoza i terapia zaburzeń rozwoju językowego wciąż opierają się na intuicyjnych, niedostatecznie zobiektywizowanych rozwiązaniach dotyczących przecież problemu najbardziej podstawowego dla tych nauk: jaki powinien być zakres i porządek wprowadzania słownictwa w ćwiczeniach glottodydaktycznych i terapii logopedycznej, by było ono narzędziem efektywnej komunikacji w podstawowych sytuacjach społecznych, jakie powinno być minimum językowe słownictwa, by kształcenie językowe i terapia logopedyczna przyniosły osobom uczącym się języka i poddawanych terapii logopedycznej pragmatyczne korzyści w rozumieniu świata i codziennym funkcjonowaniu w interakcjach społecznych.

Publikacja pt. *Podstawowy zasób leksykalny polszczyzny. Dla glottodydaktyki i logopedii* pod redakcją naukową Stanisława Grabiasa przestrzeń tę wypełnia znakomicie, zawiera bowiem odpowiedź na pytanie: jak z ogromnego zasobu wyrazów (w *Słowniku języka polskiego* pod red. W. Doroszewskiego jest 120 000 jednostek) wybrać te, które są niezbędne do budowania kompetencji językowej, a następnie kompetencji komunikacyjnej, zestawia ich listy uporządkowane według kryterium frekwencyjnego, rzeczowego i sytuacyjnego, stając się punktem odniesienia w budowaniu ćwiczeń słownikowych i konwersacyjnych na potrzeby przede wszystkim glottodydaktyki i logopedii, ale także przydatnym dla planowania działań innych specjalistów, w tym pedagogów i psychologów, specjalistów zajmujących się językiem w komunikacji społecznej.

Koncepcję zestawienia podstawowego zasobu słownikowego polszczyzny opracował jeszcze w latach osiemdziesiątych XX wieku Stanisław Grabias, natomiast kryteria uporządkowania materiału językowego, jego wybór i opis jest pracą zbiorową, wykonaną pod kierunkiem Grabiasa przez zespół młodych glottodydaktyków, ówczesnych pracowników Centrum Języka i Kultury Polskiej UMCS: Annę Dunin-Dutkowską, Różę Ciesielską-Musameh, Annę Grzesiuk-Butcher, Grzegorza Ołowiaka, Grażynę Przechodzką, Annę Trębską-Kerntopf i Danutę Ziendalską.

Opracowanie, chociaż w podstawowym zarysie powstało czterdzieści lat temu, dopiero teraz ukazało się drukiem. Impulsem do jego wydania okazały się praktyczne potrzeby środowiska glottodydaktyków i logopedów starających się sprostać nowym wyzwaniom obecnej rzeczywistości społecznej i językowej.

Tytuł i znaczenie opracowania

Tytuł opracowania *Podstawowy zasób leksykalny polszczyzny. Dla glottodydaktyki i logopedii* precyzyjnie określa zawartość publikacji, a także wskazuje na jej głównych adresatów – glottodydaktyków i logopedów. Wieloletnie doświadczenie naukowe i organizacyjne Redaktora, zarówno w przestrzeni glottodydaktyki, jak też logopedii uprawnia ze wszelkich miar do zredagowania publikacji z tego zakresu i jest z pewnością gwarancją jej wartości merytorycznej. Stanisław Grabias, który jest naukowym redaktorem tej publikacji, najpierw od podstaw tworzył Centrum Języka i Kultury Polskiej w Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej i przez dziesięć lat nim kierował, budując przy tym zespół glottodydaktyków, a następnie przez ćwierć wieku rozwijał metodologię i tworzył środowisko naukowe lubelskiej logopedii jako Kierownik Zakładu Logopedii i Językoznawstwa Stosowanego UMCS.

Publikacja jest odpowiedzią na zgłaszane od wielu lat potrzeby związane z kształceniem językowym oraz diagnozą i terapią logopedyczną. Jej znaczenie też wzrasta w związku z okolicznościami, które wystąpiły w Polsce w ostatnich miesiącach i latach, a wiążą się z nowymi realiami politycznymi i zmianami społeczno-kulturowymi. Doświadczenia i polskich nauczycieli, i terapeutów związane z napływem ludności ukraińskiej uciekającej do Polski przed toczącą się w Ukrainie wojną, a także problemy narastające od kilkunastu lat w związku z nasilającą się migracją Polaków i coraz częstszymi przypadkami różnego typu bilingwizmu u polskich dzieci wychowywanych w środowisku zróżnicowanym językowo dowodzą, jak istotna w kształceniu językowym jest optymalizacja działań poprzez określenie podstawowego zasobu leksykalnego i gramatycznego niezbędnego do prowadzenia efektywnej komunikacji.

Struktura opracowania

Książka ma budowę dwudzielną – składa się z części teoretycznej i słownikowej. Teoretyczne opracowanie podstawowego zasobu leksykalnego – zdaniem Redaktora – stanowi „osnowę wszelkich działań prognostycznych zarówno w logopedii, jak i w glottodydaktyce”. W pierwszym podrozdziale tej części książki Czytelnik odnajdzie omówienie podstawowych praw nabywania języka w ontogenezie, neurobiologicznych i środowiskowych uwarunkowań tego procesu, a także wskazanie na rolę języka w rozwoju poznawczego potencjału człowieka i jego możliwości interakcyjnych. W kolejnym podrozdziale został zdefiniowany podstawowy zasób słów jako „zbiór niezbędnych wyrazów autosemantycznych i morfemów znaczeniowo samodzielnych, przy pomocy których można budować gramatycznie poprawne teksty w typowych kontaktach społecznych”. Powołując się na dane leksykograficzne i badania empiryczne, S. Grabias przyjął istnienie trzech rejestrów słownika podstawowego:

1. minimalny zasób leksykalny języka (około 800 jednostek leksykalnych),
2. podstawowy zasób słów niezbędnych (około 2700 jednostek leksykalnych),
3. podstawowy zasób rozbudowany (około 5000 jednostek leksykalnych).

O włączeniu danej jednostki leksykalnej w obręb podstawowego zasobu słownikowego decydują – zdaniem Redaktora – trzy kryteria jednocześnie: 1. ilościowe (na podstawie list frekwencyjnych dla różnych stylów polszczyzny), 2. sytuacyjne (na podstawie rejestru zhierarchizowanych i typowych sytuacji językowych), 3. znaczeniowe (według pojęciowego uporządkowania leksyki). Zespół badawczy ustalił, że przy zastosowaniu wskazanych kryteriów struktura podstawowego

zboru leksyki niezbędnej obejmuje 2707 wyrazów i morfemów, w obrębie których jest: 1221 rzeczowników, 869 czasowników, 367 przymiotników, 121 przysłówków, 63 zaimki, przyimki i inne morfemy konstruujące zdania.

Druga część książki prezentuje materiał językowy – słownictwo podstawowe języka polskiego i zasady jego stosowania – ułożony według dwu kryteriów:

1. alfabetycznego,
2. sytuacyjnego.

Układ alfabetyczny obejmuje następujące kategorie semantyczne:

- I. Człowiek;
- II. Życie społeczne;
- III. Miasto;
- IV. Wieś;
- V. Natura;
- VI. Wyrazy asemantyczne.

W układzie sytuacyjnym słownictwo jest uporządkowane następująco:

- I. Natura;
- II. Wieś;
- III. Miasto;
- IV. Życie rodzinne;
- V. Usługi;
- VI. Życie towarzyskie i kulturalne
- VII. Człowiek – jego cechy i życie duchowe.

W obrębie każdego z tych zestawień dokonano szczegółowego ustrukturyzowania leksyki z uwzględnieniem kategorii semantycznych i uwarunkowań komunikacyjnych. Należy zaznaczyć, że taki układ słownictwa syntetyzuje naukowe doświadczenia Redaktora: lingwisty, socjolingwisty, glottodydaktyka, a także logopedy. Uwzględnienie danych statystycznych, kryteriów semantycznych i stylistycznych, a także mocne osadzenie tych danych w teorii komunikacji stanowi o nowatorstwie i ogromnej wartości praktycznej tego opracowania.

Metoda wyznaczenia podstawowego zasobu słownikowego

Materiał językowy w *Podstawowym zasobie leksykalnym polszczyzny. Dla glottodydaktyki i logopedii* został zestawiony na podstawie kilku zróżnicowanych, dopełniających się kryteriów:

1. Słownictwa zestawionego na listach frekwencyjnych (I. Kurcz, A. Lewicki, J. Sambor, J. ronczak, J. Masłowski: *Słownictwo współczesnego języka polskiego. Listy frekwencyjne*, t. I–V, Warszawa 1974–1977: t. I. – *Teksty popularnonaukowe*, Warszawa 1974, t. II. – *Drobne wiadomości prasowe*, Warszawa 1974, t. III – *Publicystyka*, Warszawa 1975, t. IV – *Proza artystyczna*, Warszawa 1976, t. V – *Dramat artystyczny*, Warszawa 1977) z uwzględnieniem częstości występowania jednostek leksykalnych w poszczególnych stylach;

2. Słownictwa zebranego w wyniku eksperymentu, w którym 100 uczestników (studentów na kierunkach polonistyka i nauczanie początkowe) odpowiadało na pytanie: *jakich wyrazów używałbyś w sytuacji X* (na pocztynie, w jadalni, w restauracji...);
3. Słownictwa tematycznego języka polskiego pozyskanego metodą „centrów zainteresowań”, na podstawie: Z. Cygal-Krupa, *Słownictwo tematyczne języka polskiego*, Kraków 1986;
4. Danych słownikowych, na podstawie: B. Bartnicka, R. Sinielnikoff, *Słownik podstawowy języka polskiego dla cudzoziemców*, Warszawa 1979;
5. Struktury pola semantycznego;
6. Arbitralnej decyzji zespołu badawczego, kierującego się zbiorową kompetencją językową i komunikacyjną.

Już na etapie opracowania słownika podstawowego okazało się, że najbardziej oczywiste kryterium, a mianowicie częstość występowania danej jednostki w tekstach reprezentujących różne rejestry stylowe polszczyzny, nie jest kryterium wystarczającym. W obrębie zbioru obejmującego około 2000 jednostek leksykalnych ustalono 350 wyrazów interstylowych (notowanych w pięciu lub czterech stylach) i ponad 1000 wyrazów stylistycznie nacechowanych (notowanych wysoko przynajmniej w jednym stylu). W tym zestawieniu zabrakło wielu jednostek leksykalnych określających podstawowe doświadczenia człowieka, m.in. nazw zwierząt i zjawisk przyrody. Dlatego konieczne stało się uzupełnienie zasobu leksykalnego w oparciu o pozostałe kryteria, co pozwoliło zestawić słownik umożliwiający konstruowanie pełniejszego obrazu rzeczywistości. Szczególnie cenne okazało się zastosowanie metody „centrów zainteresowań” i wyodrębnienie zestawów słownictwa uwarunkowanego sytuacyjnie.

Wartość merytoryczna i aplikatywna opracowania

Podstawą planowania działań w glottodydaktyce i logopedii jest wiedza lingwistyczna i socjolingwistyczna, która pozwala na umiejętne programowanie języka w umyśle człowieka zgodnie nie tylko z prawami rozwoju człowieka i regułami systemu językowego, ale także poznawczymi i komunikacyjnymi potrzebami osoby poddawanej czy to kształceniu językowemu, czy to stymulacji i terapii rozwoju językowego. Opracowanie jest zestawieniem słownictwa, które – ze względu na układ frekwencyjny, rzeczowy i sytuacyjny – może posłużyć jako punkt odniesienia przy budowaniu konkretnych ćwiczeń leksykalno-semantycznych i konwersacyjnych na potrzeby glottodydaktyki i terapii logopedycznej, a także przy konstruowaniu zobiektywizowanych narzędzi do oceny sprawności leksykalno-semantycznej w przypadku bilingwizmu czy diagnozowaniu zaburzeń rozwoju mowy. W przyszłości warto byłoby dokonać aktualizacji tego zestawienia leksyki w związku ze zmianami zachodzącymi we współczesnym słownictwie i komunikacji.

Podstawowy zasób leksykalny polszczyzny. Dla glottodydaktyki i logopedii to książka, która powinna stanowić podstawowe wyposażenie każdego lektora języka polskiego, a także logopedy zajmującego się diagnozą i terapią zaburzeń językowych u dzieci i dorosłych. W kształceniu przyszłych logopedów powinna być obowiązkową lekturą z zakresu lingwistycznego przygotowania do zawodu.

Rekomendacja

Z pełnym przekonaniem rekomenduję czytelnikom „Logopedii” opracowanie pt. *Podstawowy zasób leksykalny polszczyzny. Dla glottodydaktyki i logopedii* pod redakcją Stanisława Grabiasa. Książka odpowiada na poznawcze i praktyczne potrzeby środowiska logopedów i glottodydak-

tyków, a także innych specjalistów zajmujących się człowiekiem – jego językiem i umysłem, oraz komunikacją językową. Koncepcja opracowania podstawowego zasobu leksykalnego polszczyzny opiera się jednocześnie na kryteriach statystycznych, semantyczno-stylistycznych i socjolingwistycznych, dając pełny obraz funkcjonowania języka w jego funkcji poznawczej i komunikacyjnej.

Jolanta Panasiuk, prof. UMCS dr hab.
Katedra Logopedii i Językoznawstwa Stosowanego
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin